

ЄРМОЛЕНКО Д. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
(Запорізький національний університет)

ПЕЛЕХ І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
(Запорізький національний університет)

УДК 347.97/99

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.12>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПІДЗВІТНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті досліджено міжнародний досвід залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади. Проаналізовано європейські стандарти участі громадянського суспільства в процесах судової реформи, викладені в документах Ради Європи, Європейського Союзу, Венеціанської комісії та інших міжнародних інституцій. Охарактеризовано практики взаємодії судової влади та громадських організацій у країнах ЄС, зокрема в Німеччині, Нідерландах, Польщі, Франції та Італії. Виявлено, що в європейських країнах участь громадських організацій у забезпеченні незалежності та підзвітності судової влади має більш тривалу історію та усталені традиції, ніж в Україні. Проаналізовано сучасний стан залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади в Україні, зокрема діяльність Громадської ради доброчесності, практики громадського моніторингу судів, кампанії адвокатури, участь у розробці законодавства та просвітницьку діяльність. Здійснено порівняльний аналіз практик взаємодії судової влади та громадських організацій в Україні та країнах ЄС, виявлено відмінності та особливості. На основі проведеного дослідження визначено перспективні напрями адаптації міжнародного досвіду в українських реаліях, зокрема щодо інституціоналізації співпраці судової влади та громадських організацій, розширення форм громадського контролю, розвитку цифрових інструментів для підвищення прозорості судової влади, вдосконалення освітніх програм та правової бази. Обґрунтовано, що адаптація зарубіжного досвіду має відбуватися з урахуванням національних особливостей судової системи та громадянського суспільства. Запропоновано конкретні заходи щодо вдосконалення механізмів взаємодії судової влади та громадських організацій в Україні на основі міжнародного досвіду, спрямовані на підвищення ефективності судової системи та зміцнення довіри громадян до судів.

Ключові слова: громадські організації, судова влада, комунікація, громадянське суспільство, незалежність судів, підзвітність судової влади, громадський контроль, європейські стандарти.

Yermolenko D. O., Pelekh I. V. International experience in involving non-governmental organizations in ensuring the independence and accountability of the judiciary

The article explores the international experience of involving non-governmental organizations in ensuring the independence and accountability of the judiciary.

The European standards for civil society participation in judicial reform processes, outlined in the documents of the Council of Europe, the European Union, the Venice Commission, and other international institutions, are analyzed. The practices of interaction between the judiciary and non-governmental organizations in EU countries, particularly in Germany, the Netherlands, Poland, France, and Italy, are characterized. It is revealed that in European countries, the participation of non-governmental organizations in ensuring the independence and accountability of the judiciary has a longer history and established traditions than in Ukraine. The current state of involving non-governmental organizations in ensuring the independence and accountability of the judiciary in Ukraine is analyzed, including the activities of the Public Integrity Council, court monitoring practices, advocacy campaigns, participation in legislation development, and educational activities. A comparative analysis of the practices of interaction between the judiciary and non-governmental organizations in Ukraine and EU countries is conducted, revealing differences and peculiarities. Based on the research, promising directions for adapting international experience to Ukrainian realities are identified, particularly regarding the institutionalization of cooperation between the judiciary and non-governmental organizations, expanding forms of public control, developing digital tools to increase judicial transparency, improving educational programs, and the legal framework. The article substantiates that the adaptation of foreign experience should consider the national peculiarities of the judicial system and civil society. Specific measures are proposed to improve the mechanisms of interaction between the judiciary and non-governmental organizations in Ukraine based on international experience, aimed at enhancing the efficiency of the judicial system and strengthening citizens' trust in courts. The research emphasizes the importance of constructive dialogue between the judiciary and civil society for successful judicial reform and achieving European standards of justice.

Key words: *non-governmental organizations, judiciary, communication, civil society, judicial independence, judicial accountability, public oversight, European standards.*

Постановка проблеми. Незалежність та підзвітність судової влади є фундаментальними принципами демократичної правової держави. Ефективна комунікація та взаємодія між судовою владою та громадянським суспільством становить важливий чинник забезпечення цих принципів. Громадські організації відіграють все більш значущу роль у процесах реформування судових систем, здійснюючи моніторинг діяльності судів, сприяючи підвищенню їх прозорості та підзвітності перед суспільством.

Актуальність дослідження міжнародного досвіду залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади обумовлена процесами судової реформи в Україні та необхідністю вдосконалення механізмів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. Європейська інтеграція України потребує гармонізації національного законодавства та практик із європейськими стандартами, зокрема у сфері правосуддя та залучення громадськості до процесів судової реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика взаємодії судової влади та громадянського суспільства активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед українських дослідників варто відзначити праці С. Головатого, В. Городовенка, М. Козюбри, В. Кравчука, О. Овсяннікової, які розглядають теоретичні та практичні аспекти забезпечення незалежності судової влади та її взаємодії з громадськістю. Зокрема, В. Кравчук у своїх роботах досліджує моделі громадського контролю за судовою владою та їх вплив на довіру суспільства до судів. О. Овсяннікова аналізує форми взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства в контексті судової реформи в Україні.

Серед зарубіжних дослідників важливий внесок у розробку цієї проблематики зробили Р. Перссон, М. Волін, А. Зайберт-Фор, Ф. ван Дейк, які досліджують європейські моделі забезпечення підзвітності судової влади. Зокрема, А. Зайберт-Фор у своїй роботі «Judicial Independence in Germany» аналізує німецьку модель взаємодії судової влади та громадянського суспільства. Ф. ван Дейк досліджує нідерландський досвід підвищення ефективності судової системи через взаємодію з громадськістю.

Особливої уваги заслуговують дослідження С. Лашина, А. Лецишина та М. Попової, які у своїй статті «Civil Society as an Informal Institution in Ukraine's Judicial Reform Process» аналізують роль громадянського суспільства у процесі судової реформи в Україні та порівнюють український досвід з європейськими практиками.

Водночас, у науковій літературі бракує комплексного порівняльного аналізу міжнародного досвіду залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади та можливостей його адаптації в українських реаліях. Недостатньо дослідженими залишаються питання інституційних механізмів взаємодії судової влади та громадських організацій, правових засад такої взаємодії та її впливу на ефективність судової системи.

Незважаючи на значний науковий доробок у сфері дослідження взаємодії судової влади та громадянського суспільства, низка питань залишається недостатньо розробленою. Зокрема, потребують подальшого дослідження: специфіка адаптації європейських стандартів та практик залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади в українських реаліях; інституційні механізми співпраці судової влади та громадських організацій, які б забезпечували баланс між незалежністю судів та їх підзвітністю перед суспільством; правові засади участі громадських організацій у процесах судової реформи та забезпечення доброчесності судової влади; ефективність різних форм громадського контролю за судовою владою та їх вплив на довіру суспільства до судів; цифрові інструменти забезпечення прозорості судової влади та залучення громадських організацій до моніторингу її діяльності.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади та визначення перспективних напрямів його адаптації в українських реаліях. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати європейські стандарти участі громадських організацій у забезпеченні незалежності та підзвітності судової влади; дослідити практики залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади в країнах ЄС (Німеччина, Нідерланди, Польща, Франція, Італія); охарактеризувати сучасний стан та проблеми залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади в Україні; здійснити порівняльний аналіз практик взаємодії судової влади та громадських організацій в Україні та країнах ЄС; визначити перспективні напрями адаптації міжнародного досвіду залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади в українських реаліях; розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів взаємодії судової влади та громадських організацій в Україні на основі міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Європейські стандарти участі громадянського суспільства в судових реформах сформовані в документах Ради Європи, Європейського Союзу, Венеціанської комісії, а також у рекомендаціях Європейської мережі рад юстиції та інших міжнародних інституцій.

Одним із ключових документів у сфері комунікації громадянського суспільства та судової влади є Рекомендація CM/Rec (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, яка у п. 20 розділу II підкреслює, що «судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, адже вони є частиною суспільства, якому служать. Їм слід бути обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування. Цьому могла б сприяти наявність постійних механізмів отримання такої інформації, створених радами суддів чи

іншими незалежними органами» [1]. Цей документ встановлює, що громадянське суспільство має право бути поінформованим про організацію судової системи, процес відбору суддів та підзвітність судової влади.

Важливим документом є також Рекомендація Rec (2001)19 Комітету Міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті», яка підкреслює необхідність залучення громадських організацій до процесів прийняття рішень у всіх сферах публічного управління, включаючи судову систему [2].

Київські рекомендації ОБСЄ щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Центральній Азії (Київ, 23-25 червня 2010 р.) приділяють значну увагу ролі громадських організацій у судовій реформі. Зокрема, у пункті 33 Рекомендацій зазначається, що «для того, щоб зміцнити довіру громадськості до судів, керівництво повинно заохочувати доступ журналістів до судів та створити посади прес-секретарів або медіа фахівців. Не може бути жодних перешкод для доступу журналістів до судових процесів» [3, с. 77].

Розглядаючи європейські стандарти, слід звернути увагу на те, що Консультативна рада європейських суддів (CCJE) у своєму Висновку № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» підкреслює, що «тільки завоювавши і зберігши довіру громадськості, кожен суддя і судова влада в цілому можуть досягти і підтримувати легітимність» (п. 16) [4]. CCJE рекомендує судам бути відкритими до співпраці з громадськими організаціями для підвищення прозорості судових процесів.

Відповідно до п. 4.3 Європейської хартії про статус суддів (1998), «судді повинні утримуватися від будь-якої поведінки, дії або висловлювань, які можуть серйозно вплинути на віру громадськості у їхню неупередженість та незалежність». У п. 1.3 зазначено: «щодо кожного рішення стосовно відбору та призначення судді на посаду, підвищення по службі або припинення його повноважень законом має бути передбачено втручання органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади» [5]. Таким чином, визнається важливість балансу між залученням громадськості та гарантіями незалежності судів.

Практика залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади в країнах ЄС демонструє різноманітні підходи та форми співпраці.

Німеччина має давні традиції участі громадськості в судових процесах через інститут народних засідателів (шеффенів). Крім того, німецька система передбачає участь представників громадських організацій у процесах призначення суддів. Зокрема, у Судовій раді Північного Рейну-Вестфалії беруть участь представники юридичних асоціацій та інших громадських організацій [6, с. 56]. Німецька асоціація суддів (Deutscher Richterbund) активно співпрацює з громадськими організаціями для забезпечення незалежності судової влади.

Нідерланди демонструють успішний досвід залучення громадських організацій до судової реформи. Громадська організація «Судова прозорість» (Judicial Transparency) з 2013 року здійснює моніторинг судових рішень та публікує аналітичні звіти. Судова рада Нідерландів регулярно проводить консультації з громадськими організаціями щодо реформування судової системи. Особливістю нідерландської моделі є офіційне залучення представників громадянського суспільства до комісій з етики суддів [7].

Польща впровадила систему громадського контролю за судовою владою через інститут спостерігачів у судах. Громадська організація «Фундація судів для суспільства» (Fundacja Court Watch Polska) з 2010 року здійснює моніторинг судових процесів та публікує щорічні звіти про стан судової системи. Цікавим аспектом польського досвіду є розроблена Фондацією Методологія моніторингу судів (Court Monitoring Methodology), яка використовується у багатьох країнах Східної Європи.

У Франції діє система «громадянських аудитів» судової влади, що проводяться неурядовими організаціями. Громадська організація «Судова спостережна місія» (Mission d'observation judiciaire) здійснює моніторинг доступності судів та якості судових послуг.

Французька система також передбачає офіційне залучення представників громадськості до дисциплінарних проваджень щодо суддів.

Італія впровадила систему партнерства між судами та громадськими організаціями для підвищення ефективності судової системи. Програма «Відкриті суди» (Tribunali Aperti) передбачає регулярні зустрічі між суддями та представниками громадських організацій для обговорення проблем судочинства. Італійська асоціація «Громадяни за правосуддя» (Cittadini per la Giustizia) активно залучається до процесів реформування судової системи [8].

В Україні залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади активізувалося після Революції Гідності у 2014 році. Значний поштовх цьому процесу надала судова реформа 2016 року, зокрема, прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та внесення змін до Конституції України щодо правосуддя. Ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачала створення Громадської ради доброчесності «з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання» [9]. Це стало важливим кроком до інституціоналізації участі громадянського суспільства у забезпеченні доброчесності судової влади.

Серед важливих практик в Україні слід відзначити:

1. Громадська рада доброчесності – має право збирати, перевіряти та аналізувати інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді).

2. Громадський моніторинг судів – здійснюється різними неурядовими організаціями, зокрема, Фондацією DEJURE, Центром політико-правових реформ, Українським центром суспільних даних та іншими. Моніторинг охоплює питання прозорості судових процесів, доступності судів, якості судових рішень та дотримання етичних стандартів суддями [10, с. 45].

3. Кампанії адвокації – громадські організації проводять інформаційні кампанії щодо необхідності реформування судової системи, підвищення її незалежності та підзвітності. Такі кампанії включають публічні обговорення, прес-конференції, публікації аналітичних матеріалів та роботу з медіа.

4. Участь у розробці законодавства – громадські організації залучаються до розробки законопроектів щодо судоустрою, статусу суддів та судочинства. Зокрема, експерти громадських організацій брали активну участь у розробці Закону України «Про Вищий антикорупційний суд».

5. Просвітницька діяльність – громадські організації проводять тренінги, семінари та конференції для суддів, працівників судів та громадськості з питань судової реформи, прозорості та підзвітності судової влади.

Водночас, порівнюючи практики України та країн ЄС, можна виявити певні відмінності:

– у країнах ЄС участь громадських організацій у забезпеченні незалежності та підзвітності судової влади має більш тривалу історію та усталені традиції;

– в Україні спостерігається більша поляризація між судовою владою та громадськими організаціями, що іноді призводить до конфліктів;

– у країнах ЄС існують більш розвинені механізми співпраці судів з громадськими організаціями, тоді як в Україні така співпраця часто має неформальний характер;

– судова влада в країнах ЄС зазвичай більш відкрита до критики та пропозицій від громадських організацій, ніж в Україні [11].

Аналіз міжнародного досвіду залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади дозволяє визначити перспективні напрями адаптації цього досвіду в українських реаліях.

Досвід Нідерландів і Франції демонструє ефективність постійного діалогу між судами та громадськістю. Українська система могла б запозичити подібну модель, створивши, наприклад, робочі групи при судах, де б представники громадських організацій мали можливість

не просто консультувати, а брати участь у реальному формуванні політики відкритості. Такі групи могли б обговорювати питання прозорості судових рішень чи формування етичних стандартів – те, що у Європі вже стало практикою.

Польська ініціатива Court Watch Polska вже довела, що системний громадський моніторинг судів може бути не лише корисним, а й впливовим. В Україні настав час створити власну методологію – не як копію, а як осмислений інструмент, що враховує і наші виклики, і очікування суспільства.

Італійський досвід «Відкритих судів» та німецька модель участі громадськості в доборі суддів показують: прозорість починається з комунікації. В Україні варто подумати про подібні формати – регулярні відкриті зустрічі, громадські ради при судах, прозорі конкурсні процедури за участі громадських експертів. Це не лише про контроль, а й про партнерство. Бо сильне правосуддя – це коли суд не закривається від людей, а навпаки – шукає з ними діалог.

Французька практика громадянських аудитів – коли неурядові організації оцінюють якість судових послуг – є прикладом, який міг би оживити й українську систему. Це шанс почути не лише професійну, а й громадську думку про роботу суду. А зворотний зв'язок – це не критика, а ресурс для зростання.

Скандинавські країни та Нідерланди вже давно довели: цифрові інструменти можуть стати справжнім «вікном до суду» для кожного громадянина. В Україні також варто рухатись у цьому напрямку – створювати онлайн-платформи, де можна моніторити рішення судів, оцінювати їх роботу як користувачі, а також отримувати просту і зрозумілу інформацію через мобільні застосунки. Це не лише зручно – це підвищує довіру й формує нову культуру відкритості правосуддя.

У багатьох європейських країнах відкриті дані стали ключем до того, щоб зробити судову систему по-справжньому прозорою. В Україні цей напрям тільки набирає обертів, але потенціал – величезний. Публічний доступ до статистики, бюджетів судів і дисциплінарної практики – це не просто цифри, це інструменти для суспільного контролю й журналістських розслідувань. А ще – сигнал: система не боїться бути відкритою.

На основі досвіду Німеччини та Швеції в Україні доцільно розвивати освітні програми для суддів та громадськості: запровадження спільних навчальних програм для суддів та представників громадських організацій; розробка навчальних курсів з питань взаємодії судової влади та громадянського суспільства; проведення спільних конференцій, семінарів та круглих столів.

Досвід Польщі щодо просвітницької діяльності Фундації Court Watch Polska може бути використаний для розробки програм правової просвіти населення в Україні, зокрема, щодо ролі судової влади та можливостей громадського контролю за її діяльністю.

На основі європейського досвіду в Україні доцільно удосконалити правову базу для участі громадських організацій у забезпеченні незалежності та підзвітності судової влади: внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо розширення форм участі громадськості; розробка спеціального закону про громадський контроль за судовою владою; удосконалення правового статусу Громадської ради доброчесності та розширення її повноважень [12, с. 14].

Європейський досвід показує, що правова база для участі громадських організацій у забезпеченні незалежності та підзвітності судової влади має бути чіткою, але водночас достатньо гнучкою для адаптації до змін у суспільстві та нових викликів.

Висновки. Міжнародний досвід залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади демонструє різноманітні підходи та практики, які можуть бути адаптовані в українських реаліях. Європейський досвід вчить: справжня незалежність судів не означає віддаленість від суспільства. Навпаки, коли громадяни бачать, що судова система відкрита до діалогу і чесного контролю, зростає довіра. І саме ця довіра – найміцніший фундамент для правосуддя.

Порівняння досвіду ЄС та України засвідчує: ми маємо не лише виклики, а й вагомі можливості. Серед них – шанс переосмислити, як громадські організації можуть стати не

просто спостерігачами, а повноцінними партнерами у розбудові незалежного правосуддя. Формалізація такої співпраці, впровадження прозорих цифрових механізмів, освітні програми для суддів і громадських діячів – усе це не футуризм, а цілком досяжні речі. Головне – вчасно зробити крок від декларацій до дій, і при цьому не забути про тонкощі українського контексту.

Перенесення міжнародного досвіду в український контекст неможливе без врахування нашої правової традиції та реалій громадянського суспільства. Наприклад, інструменти, що ефективно працюють у Нідерландах, можуть виявитися малоефективними без попередньої адаптації до українських інституційних умов. Тому першочерговим завданням є не механічне запозичення моделей, а вибудова постійного і чесного діалогу між судами та активістами, який базується на довірі й взаємній відповідальності. Лише в такому форматі можна поступово повернути громадську довіру до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : від 17.11.2010 № 994_a38. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text
2. Рекомендація Rec (2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» : від 06.12.2001 № 994_739. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739
3. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.
4. Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії : Висновок Консультативна рада європейських суддів від 16.10.2015 № 18. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf
5. Європейська Хартія про статус суддів : від 10.07.1998 № 994_a46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text
6. Seibert-Fohr A. Judicial Independence in Germany. *Judicial Independence in Transition*. Springer, Berlin, Heidelberg, 2012. pp. 43–92.
7. van Dijk F. Improved Performance Of The Netherlands Judiciary: Assessment Of The Gains For Society. *International Journal for Court Administration*. 2014. Vol. 6. No 1. URL: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Improved-performance-of-the-Netherlands-judiciary.pdf>
8. Крайній П. І. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 160 с.
9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
10. Нестор Н.В. Поняття громадського контролю за діяльністю суддів і система суб'єктів його здійснення. *Право і безпека*. 2019. № 2 (73). С. 43–47.
11. Lashyn S., Leshchyshyn A., Popova M. Civil Society as an Informal Institution in Ukraine's Judicial Reform Process. *German Law Journal*. 2023. Vol. 24. pp. 1488–1502. DOI: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.87>
12. Кравчук В., Кравчук В. Громадський контроль судової влади як спосіб відновлення довіри суспільства до судів та суддів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3 (7). С. 11–16.

